

Кавалеров В. А. – кандидат педагогічних наук, директор Одеського обласного інституту удосконалення вчителів.

УДК: 122

ВИНАХІД І ВІДКРИТТЯ: ГЕНЕЗА СТАНОВЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ІННОВАЦІЇ

У статті досліджується проблема формування концепції «інновації», починаючи з епохи античності. Аналізуються поняття «відкриття», «новації», «винаходу» у співмірності з поняттями «творчість», «нове знання», «освіта».

Ключові слова: інновація, відкриття, винахід, діалог, нове знання, майевтика, активність, освіта.

В статье исследуется проблема формирования концепции «инновации», начиная с эпохи античности. Анализируются понятия «открытие», «новации», «изобретение» в сопоставлении с понятиями «творчество», «новое знание», «образование».

Ключевые слова: инновация, открытие, изобретение, диалог, новое знание, майевтика, активность, образование.

The problem of formation of conception of “innovation” since the beginning of antiquity age is discussed in the article. The idea “revelation”, “novation”, “invention” in comparison with “creation”, “new knowing”, “education” is analyzed..

Key words: innovation, revelation, invention, dialogue, new knowing, maieutics, activity, education.

Вступ. Інновації відіграють важливу роль у становленні суспільства, в першу чергу постіндустріального, призводячи до зміни соціальних структур та суспільних зв'язків, знаходячи власне відображення в культурі, трансформуючи світогляд і систему цінностей. Інноваційне мислення стає основою функціонування економіки, науки, освіти. Настанова на інноваційність вкорінюється в законодавства і практики державного управління багатьох країн. Феномен інновації є відповіддю на епохальні виклики, поставлені глобальним соціумом. Проте джерела даного концепту та передумови його небувалого піднесення залишаються дискусійними. Основною проблемою є питання про широту застосування терміну "інновація", який в багатьох детермінаціях редукований до вузького розуміння: "технічні інновації". Прикладом чого виступає закон України "Про інноваційну діяльність", в якому зазначається: "Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери" [4, с. 266]. Подібне визначення, вочевидь, відповідає правовим запитам і здійснене у руслі класичних інтерпретацій інновації (наприклад, Й.Шумпетером). Недоліком подібних концептуалізацій є те, що вони не дають відповіді на поточні проблеми, котрі повсякденно виникають у науковому дискурсі, зокрема – стосовно соціального змісту інновації.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні інтерпретації поняття "інновація" (лат.innovato – "поновлення", "покращення") вводяться в науку в першій половині ХХ ст., широкого застосування в науковому дискурсі здобувають завдяки розробкам Й.Шумпетера ("Теорія економічного розвитку", 1911 р.), який визначає *інновацію* як *економічний засіб, котрий підприємець застосовує з метою підвищення свого прибутку*. На думку Й.Шумпетера, інноваційна поведінка підприємців впливає на технологічні зміни соціуму, джерелами яких виступають виробництво нового продукту, впровадження нового виробничого методу, освоєння нових ринків, доступ до сировини та впровадження нових методів організації виробництва. Саме під впливом робіт Й.Шумпетера в наукових дослідженнях сформувалася "техніко-економічна парадигма дослідження феномену інновацій, які безпосередньо пов'язувалися із зростанням техніко-технологічних можливостей соціального суб'єкта"[1, с. 3]. Отже, концепція Й.Шумпетера започатковує новий напрямок у гуманітарних дослідженнях – *теорію інновацій*, разом з тим, мислитель застосовує винятково поняття

"технічної інновації".

Подальші дослідження розширюють конотативні навантаження поняття "інновація", долаючи його вузьку технічно орієнтовану спеціалізацію (розгляд інновації крізь призму техніки чи як технічного нововведення). Відтепер під інновацією розуміють соціальний феномен, який включає в себе директивний аспект — тобто визначає напрямки розвитку суспільства. Як зазначає С.Крючкова, "питання про природу інновацій, специфіку інноваційної діяльності і методи управління нею набуває сьогодні найактуальнішого характеру в зв'язку з тим, що інновації, поєднуючи досягнення науки з можливостями виробництва для задоволення потреб за допомогою новацій, що створюються, виступають необхідною умовою розвитку соціуму. Сучасний суспільний розвиток неможливий без інновацій, які є формою оновлення суспільства на всіх його рівнях, основним фактором не тільки економічного, але й загально соціального розвитку, де вони частіше за все виконують роль основного інструменту для вирішення суперечок, що виникають в суспільстві" [5, с. 3].

Отже, інновації здобувають соціальних смислів, набутих у динамічних процесах загальноекономічних та соціальних зрушень. В основі останніх перебуває економічна глобалізація, якій характерне посилення конкуренції. Це призводить до спрямування потоку інновацій на його відтворюваність на постійній основі. Відтак рівень розвитку країн починає оцінюватися за їхньою інноваційною спроможністю. В зв'язку з чим сьогодні можна констатувати перехід розвинених країн до *нового типу цивілізаційного розвитку – інноваційного*.

Теоретичне осмислення нового цивілізаційного алгоритму ставить ряд дискусійних питань. Адже, зрозуміло, що з перетворенням на соціальне явище, з входженням в основний фундаментальний вимір культури по-новому постає питання: чим же є інновація? Відповідь на це запитання доцільно почати з протилежного: а що ж не є інновацією? Яким чином інновація відрізняється від винаходу, технічного вдосконалення, відкриття? Адже зустрічаються ототожнення цих понять, проте вони — помилкові. Інновація здійснюється не в процесі винаходу нового продукту і не зводиться до факту наявності нової технології. Інновація виникає тоді, коли вона впроваджується, споживається, адже сутність інновації – саме в її суспільній значимості: інновація – завжди соціальна по своїй сутності. Будь-яка новація — ідея, винахід, відкриття — є тільки можливістю, але ще не дійсністю. Так міркує і Б.Пружинін: "Технології, що впроваджуються, початково містять у собі деякі соціальні та культурні можливості. Однак, принципово важливим є те, що ці можливості – різні, що вони, як правило, реалізуються через альтернативні соціальні та культурні перспективи" [8, с. 4]. Отже, в контексті проблеми кореляції інновації та винаходу можна виявити принципову соціальність інновації, яка стає такою тільки актуалізуючись через впровадження і здобуваючи соціальних, а опісля – і культурних смислів.

Якщо інновація соціальна, то вона ще з доби Античності набуває властивості персональності. Саме через концепцію автора-винахідника, або автора-першовідкривача впроваджується у мисленнєві розвідки проблема "винаходу", - так само, як і питання про появу нового знання, перетворення його на об'єкт наукової рефлексії (відкриття). Відбуваються вказані процеси у філософії Стародавньої Греції, а їх передумови можна виявити в грецькій міфології. "Штучне здобування вогню є революційним, різко перервним у порівнянні з попередньою індустрією стрибком у розвитку техніки, - зазначає І.Лапшин. – Міф про Прометея-винахідника не дарма лежить в основі історії техніки та історії філософії. Він – крадій небесного вогню і небесної мудрості. Здобування вогню відразу ж надавало шанс для окремих, диспартних рядів винаходів: металургія, архітектура, кераміка, землеробство, мореплавство, торгівля та ін. Ланки кожного з цих рядів знову ж таки могли давати основи для нових комбінацій між собою: побудова металевих домів, побудова хлібних елінгів і т.п." [6, с. 29]. Як бачимо, міфологічна свідомість розглядає винахід способу здобувати вогонь як дар і породжує первісну спробу персоніфікувати носія, автора цього дару. Нова технологія ще позбавлена автора-винахідника, проте наявне чітко виражене припущення, що життя людства розділяється на примітивне і позбавлене комфорту існування "до" появи вогню Прометея і всіх новацій, які він приніс, а також "після". При цьому наявність спільних діяльнісних практик уможливило феномен існування єдиної ойкумени як відомого світу, де інтегративним чинником виступає певна спільність. Сьогодні її можна було визначити як спільну культуру. Проте стародавні греки не виокремлюють світ природи і світ культури — їх розмисли спрямовані на все суще, яке включає в себе і створений людиною світ, і природу. *Техне* — як мистецтво, вміння, ремесло — виступає основою ойкумени, яку об'єднує в цілісність тотожність практики.

Завершення процесу персоніфікації відбувається в теоретичному знанні, що демонструє висловлювання першого мислителя — Фалеса Мілетського. За свідченнями Апулея, коли у Фалеса

запитали про плату за отримане від нього "нове і неочікуване пізнання", філософ відповів: "Досить мені буде плати, якщо, вирішивши розповісти комусь те, що ти в мене навчився, ти не припишеш цього відкриття собі, але назвеш першовідкривачем мене і нікого іншого"[10, с. 113]. Даний фрагмент свідчить про появу ідеї авторства у процесі наукового відкриття.

З виникненням ідеї авторства отримання нового знання втрачає стихійність: персоніфікація надає новому знанню темпоральний вимір, а, отже – і культурний контекст. Фігура автора уможливорює створення наукового світогляду, в якому винахідництво передбачає хронологічну послідовність, відтак – поступ людського знання. Автор, як визначає М.Можейко, "парадигмальна фігура відношення результатів тієї чи іншої (перш за все творчої) діяльності з певним (індивідуальним або колективним) суб'єктом як агентом цієї діяльності (гр. autos – сам); характерна для культурних традицій певного типу, а саме – з вираженою домінантою орієнтації на інновації (лат. augere - "зростати, примножуватися")"[7, с. 18]. Запроваджена, можливо Фалесом Мілетським, авторизація власної ідеї призводить до повороту культури, наслідком якого вперше стає орієнтація на *цілеспрямований* пошук нового знання, здійснюваного конкретною особистістю.

Персональний аспект проблеми нового знання в Античності формується ще й в гносеологічному контексті. У філософії Сократа започатковується діалогічний вимір винаходу як процесу появи новаторських ідей. Мислителю належить один із перших евристичних методів – *сократична бесіда*. "Сократична бесіда, або діалог, - це свого роду лабораторія, пошукове поле, яке неможливе без спілкування, без присутності щонайменше двох осіб, під час спільного пошуку істини" [11, с. 51], - зазначають С.Шишлов та В.Овчиннікова Яскравими прикладами "сократичної бесіди" є "Діалоги" Платона, в яких нове знання актуалізується не як результат, а як *процес*. Саме в "Діалогах" маевтика Сократа трансформується в нову, довершену форму, в якій сумнів стає формою пошуку істини, динамічно мінливою у філософському розмислі, який розгортається у всій множині власних інваріантів. "Я нічого не знаю і нічому не вчу, я тільки сумніваюсь" – така настанова Платона створює *діалогічну процесуальність народження нового знання*, яке є вічною істиною, яку треба віднайти в собі (анамнезис). Відтак автор відкриття здобуває нову роль, він віднаходить те, що довічно існує в світі і що його душа споглядала, проте забула. Винахід автора – поліфонічна по своїй суті структура, яка перетворюється на дійсність в момент відтворення (власне, пригадування). Адже, "ставлячи все нові і нові запитання та дістаючи на них різні, аж до взаємовиключних, відповіді, персонажі діалогу втягують читача в лабораторію власної думки, розкриваючи перед ним свої сумніви і свої аргументи, демонструючи йому не тільки результати своїх роздумів, але й шляхи, якими відшуковують загальний принцип у розмаїтті суперечливих думок, в сум'ятті різнологосся"[9, с. 13], - стверджує Л.В. Озадовська.

У діалогах Платона можна виявити не тільки пошук нового знання, але й проблему інновації як таку. Зокрема, В.Яковлев зазначає, що у своїх творах Платон ілюструє *стратегію інноваційної діяльності*: "У діалозі "Бенкет" Платон описує механізм інноваційної діяльності у будь-якій сфері людської активності"[12]. Шляхом ретельного аналізу цього діалогу дослідник виокремлює проблемну ситуацію – зустрічаються дві людини, які починають обговорювати перемогу поета Агафона і зрештою приходять до висновку, що Агафон створив прекрасний твір. Але одразу ж постає питання про категорію "прекрасного" та "краси". Для вирішення цього питання дійові особи вирішують влаштувати бенкет, де представники різних філософських парадигм могли б долучитися до обговорення цього питання. Відтак, виникає певна креативна ситуація: кожен з учасників бенкету повинен висловитися з даного питання. "Народження інновації", за твердженням В.Яковлева, відбувається тоді, коли виголошує свою промову Сократ. Він робить синтез усіх думок, що були проголошені до нього: думки, що Ерот пов'язаний з Афродітою-Уранією, а відтак – пов'язаний з чистим, "вищим" коханням, і думки, що Ерот пов'язаний з Афродітою хтивою, земною. Сократ стверджує, що, оскільки батьками Ерота були богиня бідності та бог багатства, Ерот поєднує в собі зовнішню некрасивість з внутрішньою красою. "Ця новація перетворюється на інновацію, коли більшість учасників бенкету приймають істинність цієї ідеї. Щоб це відбулося, Сократ знімає з себе авторство ідеї. Окрім вищезгаданого, Платон просуває ще одну ідею – дуже важливу для інноваційної діяльності – ідею розвитку комунікаційних практик за допомогою використання діалогу" [12], - показує російський дослідник. Відтак, відповідна схема народження нового є такою, що придатна для науки.

Однак в науці інновація впродовж свого існування перетворюється на традицію. А традиція перетворюється на догму. "В процесі наростання аномалій, які догма пояснити не може, народжується нова новація, яка з рештою і стає інновацією", - підсумовує вчений [12]. Вказана концепція

співвідносна з теорію зміни наукових парадигм Т.Куна. З корелятивним характером наукової інновації та наукової парадигми можна погодитися з огляду на те, що наукова парадигма містить новації, є колективною за своєю сутністю (не існує наукової парадигми, яка б була представлена одним науковцем), і призводить до поліпшення якості виробництва та товарів і послуг у соціальній сфері.

Винахід і відкриття, таким чином, вже у давньогрецькій філософії набувають статусу наукової проблематики, а також — понятійного розрізнення. "Уважно читаючи твори Архімеда, припиняєш дивуватися всім новим відкриттям геометрів" [3, с. 139], - стверджує Г.Лейбніц, заявляючи про значення передусім відкриттів Архімеда (не винаходів). Тобто відкриття закону гідростатики Архімедом та його винаходи за своєю природою не є однаковими мисленнєвими процесами.

Отже, чим відрізняється відкриття від винаходу? "Джерелом відкриття є гіпотеза, яка знаходить в собі підтвердження в даних досвіду... розкриває перед нами природний законний доцільний зв'язок даних досвіду. Винахід є породженням фікції, штучного поняття, допоміжної конструкції думки, яка має суто "інструментальне" значення, і водночас є лише евристичним, методологічним прийомом. Закон тяжіння є відкриття Ньютона, а диференціальне обчислення – винахід Лейбниці. Так, ми відкриваємо закони природи, і винаходимо машини"[6, с. 31], - розв'язує цю колізію І.Лапшин.

На аналогічне розрізнення винаходу та відкриття вказують і вітчизняні дослідники: "Винахід – це нове технічне вирішення конкретної задачі, яке дає позитивний ефект, покращує якість продукції чи змінює умови праці. Винахід визначається новими технологічними можливостями, вирішенням конкретних виробничих проблем. Винахід – це нові прилади, механізми, інструменти, машини, обладнання, методи, процеси, матеріали, сплави і т.ін... До винаходу можна віднести методи пізнання, прийоми мистецької творчості тощо. Відкриття – встановлення невідомих раніше об'єктивних закономірностей, властивостей та явищ матеріального світу, що сприяють накопиченню теоретичних знань" [2, с. 99]. Таким чином, винахід здійснюється на прикладному рівні, в той час, коли відкриття – на фундаментальному. Водночас, І.Лапшин все ж визнає, що подібне розмежування залишається складним і є досить умовним: "винахід" доцільно вживати у розширеному сенсі, адже в ньому підкреслюється *творчий активний* момент людської думки. А у концепті "відкриття" наголошується на *емпіричній даності* нових галузей фізичного чи духовного світу. Але і відкриття, і винахід можуть бути здійснені однією людиною: можна згадати винаходи і відкриття Архімеда, винаходи та відкриття Леонардо да Вінчі та ін.

Висновки. Відтак в історичній перспективі винахід можна вважати досить давнім явищем, фактично — ровесником людини як видової істоти. Натомість відкриття з'являється у процесі становлення теоретичного мислення, що в контексті західної (європоцентричної) культури традиційно співвідноситься з епохою Античності. У вказаному контексті інновація за своєю сутністю є колективною – вона неможлива без існування суспільства, фінансової та економічної сфери життя соціуму. Відкриття (в більшій мірі) та винахід можуть бути випадковими (згадаймо ту ж саму легенду про те, як Архімед відкрив закон гідростатики). Натомість, інновація, передусім завдяки своєму суспільному характерові, випадково відбутися не може, вона входить в життя соціуму закономірно, відповідаючи на його потреби і стаючи частиною *культури повсякденності*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Доброродний Д.Г.* Інновації в научному познанні: філософський похід // Мировоззренческие и философско-методологические основания инновационного развития современного общества. – Минск: Право и экономика, 2008. – 540 с.
2. *Ільїн В.В.* Концепт інновації: історія сучасність і сенс / Ільїн В.В. // Феномен інновації: освіта, суспільство, культура – колект.моногр. – К.: "Педагогічна думка", 2008 – 427с.
3. *История математики / Под ред. А.П. Юшкевича*, в 3-х т. – М.: Наука, 1970. – Т 1. - 380 с.
4. Закон України "Про інноваційну діяльність" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002, - №36. - 266 с.
5. *Крючкова С.Е.* Інновації: філософсько-методологічний аналіз / Крючкова С.Е. Диссер. докт филос.наук – М., 2001 – 296 с.
6. *Лапшин И.И.* Философия изобретения и изобретение в философии: Введение в историю философии / Лапшин И.И.. - М.: Республика, 1999. - 399 с.
7. *Можейко М.А.* Автор //Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. / Можейко М.А.. - Мн.: Книжный Дом, 2003.

8. Новые информационные технологии и судьбы рациональности в современной культуре (материалы "Круглого стола") // Вопросы философии – 2003. - №12, С.4-38.
9. Озадовська Л.В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: Монографія. / Озадовська Л.В. – К.: Вид.Парапан, 2007. - С.12-98.
10. Фрагменты ранних греческих философов. – Ч.1. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики". – М.: "Наука", 1989. – 580 с.
11. Шишлов С., Овчинникова В. Сократ и мы / Шишлов С., Овчинникова В. // Философские беседы: Вестник СНО. Под ред. К.М. Никонова. – Волгоград: Перемена, 1992. – 51 с.
12. Яковлев В.А. Инновации в науке. Когнитивная социология – текст лекции / Яковлев В.А. // <http://filosfak.ru/lekz/инновации-в-науке-когнитивная-социол/>

Кадієвська І. А. – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури

УДК: 100+370+126+305.235

МОЛОДЬ ЯК МІШЕНЬ ДЛЯ МАНІПУЛЯТОРІВ СВІДОМІСТЮ

У філософському дискурсі постійно проводяться дослідження проблеми маніпуляції суспільною свідомістю, але поки що не представлено соціально-філософське дослідження проблеми особливостей та наслідків маніпуляції свідомістю молоді. Ця актуальна проблема сьогодні перебуває на початковому етапі свого розвитку.

Ключові слова: маніпуляція, суспільна свідомість, свідомість молоді.

В философском дискурсе постоянно проводятся исследования проблемы манипуляции общественным сознанием, однако пока еще не представлено социально-философское исследование проблемы особенностей и последствий манипуляции сознанием молодежи. Эта актуальная проблема сегодня находится на начальном этапе своего развития

Ключевые слова: манипуляция, общественное сознание, сознание молодёжи.

Investigations of manipulation of public consciousness in philosophical discourse are ongoing, but the socio-philosophical study of the characteristics and effects of manipulating of youth consciousness has not been presented yet. This urgent problem is at the early stage of it's development today.

Key words: manipulation of public consciousness, consciousness of youth.

Проблеми української молоді узагальнюють в собі не тільки проблеми сучасного молодого покоління, але й всього суспільства в цілому. Від їх вирішення залежить майбутнє нашої держави. З одного боку ці проблеми пов'язані із загальносвітовими процесами глобалізації, інформатизації тощо. З іншого боку вони безумовно мають власну специфіку обумовлену реальними обставинами нашого суспільного життя. Серед актуальних проблем нашої молоді можна назвати проблеми світоглядного самовизначення що відбувається в контексті нового інформаційного середовища, яке створює гарні умови для маніпулювання всіма формами суспільної свідомості. Є об'єктивні підстави говорити про те, що в молоді є всі шанси виступити найуразливішою мішенню для різного роду маніпулятивних атак. Дійсно для покоління, яке ще не визначилось з багатьма важливими світоглядними позиціями, блукання в сучасному інформаційному середовищі пов'язане із безпосереднім зіткненням із маніпуляціями свідомістю, що ставлять за мету управління психікою та соціальною поведінкою. Фактично маніпуляція свідомістю сьогодні перетворюється на системне явище, яке вже охопило всі сфери суспільного життя.

Масова комунікація сьогодні є важливою складовою соціальної комунікації, під якою можна розуміти окрему діяльність, обумовлену системою соціально-значимих норм та оцінок, образів та